

prve novele in druga proza so organsko povezane z delom srednje generacije. Oživlja ljudi in pejzaže z metodo psihološkega realizma z vpletenimi sugestivnimi dialogi in lirskimi toni. Fabula sicer obstaja, ampak rahlo povezuje skoro samostojne novele v kompozicijsko celoto (*Izgubljeni zabičaj*). Včasih pa je slutiti simbolični prizvok.

V večini zadnjih novel prenaša Novak težo strukture svoje novelistike na notranji monolog pripovednika z raztresenimi asociacijami in s prožnimi aspekti in vizurami, kjer problem doseže izniansirano določenost, komplicirane paradokse in absurde etičnih vrednotenj. Strastno okupiran s problemom, avtor nima dovolj časa za pejzaž, temveč osrednjo pozornost posveča etični ideji, ki naj se prebije skozi gosto meglo simbolike do končne poante zmage, rešitve. Nekateri kritiki so zato celo očitali halucinantno-simbolični prozi *Dolutali metak* nejasnost.

Novak dobro pozna jezik kot instrument besedne umetnosti. Stavek njegovih prvih novel in proze je ritmično bolj umerjen in prirejen realističnemu ustvarjanju. Stavek zadnjih novel je temperamentno razgiban. Tempo je hitrejši, ker izraža ironijo, jezo ali ogorčenje. To ni več harmonično sprehajanje besed v stavčnem ritmu, temveč reflektivno-emocionalni tok jeznega pripovednika, ki v dvignjeni temperaturi konteksta zelo funkcionalno uporablja vsako besedo na njenem pravem mestu: figure, augmentative, deminutive, iterative in zlasti invenciozno in duhovito fiksira auditivne senzacije. Zato plastiko često doseže z onomatopoijo ali metaforo, ki ni baročno vsiljiva, rad se poslužuje igre besed, ustvarja aforizme, nove sočne skovanke ali jih iz dialekta okusno vpleta v svoj jezik. Njegov stavek včasih ne ustreza pravilom šolske gramatike, vendar to ni slučajen nered! Je premišljen stavčni nered, kjer se večkrat ponavljajo iste besede, ampak v novih kombinacijah konteksta s stilistično funkcijo, ki naj krepí osnovni občutek ogorčenja, strahu, tesnobe ali smrti. Osebna barva tega stavka je tako močna, da ga bralec lahko spozna, tudi če ga avtor ne bi podpisal.

Novak je mlad, nadarjen umetnik: ustvaril je že nekaj odličnih novel in proznih sestavkov, ki pomenijo lepo obljubo za prihodnost.

Emil Štampar

MED KNJIGAMI

JOŽE ŠMIT, TREPETLIKA

Zgodnja lirika Jožeta Šmita, ki se je porajala v elementarnem ozračju ljudske revolucije, je bila usmerjena k aktualni objektivistični izpovedi. Brez dvoma se je ravnala po zakonih celotne tedanje literarne miselnosti, ki je imela, v skladu z omenjenim socialnim dogajanjem, izrazite osveščevalne težnje. (Prim. Jože Šmit: *Srce v besedi*.)

Pozneje, ko se je socialni realizem izrodil v utilitaristično agitacijo, se je Šmit v splošnem odporu do takega pojmovanja umetnosti oklenil romantičnega pesniškega ideala, kar se je poznalo predvsem v motiviki in v njeni emocionalni vsebini, ki se je često kaj rada sprevrgla v sentimentalizem. Značilen primer take umetniške usmerjenosti je Šmitova druga samostojna pesniška knjiga *Dvojni cvet*.

Poslej je njegova poezija notranje zorela ob intenzivnem raziskovanju lastne osebnosti, ki se razodeva kot kompleks zavestnih odnosov v lirični diame-tralnosti: objekt — subjekt. Ti odnosi se pri Šmitu izražajo preko intelektualnega filtra, ki preoblikuje osnovno doživetje z ustreznim emocionalnim pod-rastom v le-temu nasprotni, pretežno miselni pendant. Pri tem mu je v znatno podporo racionalno realistično lirično izrazilo. To so poglavitne lastnosti Šmi-tovega pesniškega sveta v pričujočem tretjem izboru njegove lirike.* Vsekakor je ta zbirka, če jo primerjamo s prejšnjima dvema, formalno in motivno najbolj dognana; izpoved je močno sublimirana, omejena na najpotrebnejše lirične komponente. Njena racionalna, pretežno meditativna vsebina je izpovedana s preprostimi liričnimi sredstvi, kar ji brez dvoma daje široko popularnost.

Lirično gradivo v njej je razdeljeno na štiri motivno zaokrožene cikle. V prvem razdelku (*Trepetlika*) so v glavnem zbrane refleksije, med katerimi prevladuje meditacija. Tematika teh pesmi je strnjena v tesen okvir pesnikovih drobnih miselnih spoznanj. Prevladujejo motivi pesniškega iskanja, hrepenenja in smrti, razmeroma tesno prepleteni s splošnim občutjem, ki preveva izrazito miselno vsebino.

Drugi cikel (*Tudi ti*) vsebuje izključno erotično poezijo z železnim reper-toarjem ljubezenskih motivov, ki so pri Šmitu v nasprotju s pravilom, ki daje pri izpovedovanju erotike prednost emocionalni komponenti, oblikovani z izra-zito miselnim odnosom do tovrstne pesniške snovi. Tu se srečujemo s spoznanji, ki presegajo strogi okvir ljubezenske lirike, zlasti v motivih alienacije, bega pred resničnostjo, egocentričnosti itd., in mejijo na splošno življenjsko medita-cijo. Dostikrat so Šmitova erotična spoznanja močno romantična (n. pr. *Mladost*, *Zene in veter*) in v svoji miselni strukturi včasih malce anahronistična.

Tretji razdelek (*O dan*) je posvečen mehanizmom pesnikovih odnosov do zunanjega sveta, kot se kažejo v njegovem izrazito refleksivnem doživljanju resničnosti. Tu je avtorjeva izpoved dosegla najpomembnejše dimenzije. Vse-kakor je močnejša na mestih s splošno meditativno vsebino, kjer se je mogel dominirajoči intelektualni element bolj uveljaviti kot v motiviki, ki zahteva emocionalno bolj poglobljeno lirično obdelavo. V pričujočem razdelku se je Smitovo motivno obzorje znatno razširilo in obsega poleg pesnikovih bolj ali manj individualnih liričnih spoznanj tudi bistveno razsežnejša aktualna vprašanja sodobnega sveta.

V četrtem in poslednjem ciklusu (*Balada*) prevladujejo različne lirične reminiscence na vojno, na rodno hišo, na smrt itd., ki jih pesnik izpoveduje kompleksno, z vsemi notranjimi odnosi in posledicami, ki so pomembne zanj.

V izrazu se Šmitova zbirka močno oklepa realističnega izročila, ki v svoji formalni linearosti najbolj ustreza avtorjevi izrazito refleksivni pesniški nar-avi. Zategadelj označuje njegovo liriko majhna figurativnost, ki se bolj ali manj uspešno pridružuje miniaturnosti liričnega doživetja. Šmit se zvečine zadovoljuje s starim jezikovnim materialom, ki že nima več pravega leska in često učinkuje premalo plastično. Njegove pesniške podobe se krčevito drže realnosti in tako močno zmanjšujejo izrazne dimenzije pesmi, zakaj figura-tivnost liričnega izraza je vseskozi odvisna od emocionalnega micelija, ki ga pa v Šmitovi poeziji pogosto le zaslutimo. Tako je kajpa tudi metaforika brez

* Jože Šmit. *Trepetlika*. Risbe in oprema Jože Ciuha. Izdala Cankarjeva založba v Ljubljani 1962. Natisnila tiskarna ČZP Ljudska pravica.

poživljajoče čustvene vsebine, ki bi dajala izpovedi večjo plastičnost. Od sinteze miselnega in emocionalnega elementa, ki sta si bolj ali manj enakovredna, je odvisna učinkovitost umetniške forme. Zaradi dominantnosti intelektualne komponente se lirična vsebina ne more polneje razviti, saj njeno izpovedno moč pogosto zasenči narativnost.

Za ugotavljanje Šmitove pesniške podobe je vsekakor poglavitnega pomena miselna struktura njegove lirike. V zbirki je precejšnje število pesmi, zlasti takih na standardno temo, ki izražajo že zelo stara intelektualna spoznanja na dokaj stereotipen način. Pri tem je Šmit formalno uspešnejši v izpovedovanju splošnih motivov kot v bolj subjektivni izpovedi, kar je povsem v skladu z njegovo, na realistični stilni osnovi slonečo formo. Po drugi plati pa je v miselno elementarnejši motiviki neposrednejši in barvitejši. Njegova lirična spoznanja so intimnejša, zvečine strujena v kratke pesmi, skoraj aforistična. Tu je njegova izpoved dosegla racionalnost, ki bi se ob bolj svežem pesniškem izrazu lahko močneje uveljavila, saj je rezultat globljega ustvarjalnega procesa.

Šmitov miselni svet označuje velika zadržanost, zato so njegova spoznanja predvsem rezimirajoča, brez večje intelektualne ostrine, ki v težnji za odkrivanjem individualne pesniške resnice tvorno učinkuje na sleherno umetniško delo.

Njegova poezija se ves čas trudi, da bi, do kraja podložna razumu, izražala zapleteno in zmerom na novo razodevajočo se resničnost sveta, in sicer tako, da skuša akceptirati njegove najznačilnejše komponente, ki pa imajo v večini primerov širše dimenzije, kot jih premore Šmitova lirična izpoved, saj posegajo v bistvo stvari. Zategadelj je marsikatero spoznanje zakrnelo ali pa je presplošno, na kar značilno pokaže pogostna uporaba nedoločnih terminov, kot so na primer: nekaj, nekdo, nekje, neki, nekoč itd. Tu in tam njegova intelektualna izpoved ob podpori emocionalno poudarjenega ritma vendarle doseže večje lirične razsežnosti, ki označujejo najboljše stvaritve v zbirki (n. pr. *Čemu. Noli desperare, Tesnoba*).

Šmit tehnično brez dvoma obvlada verz. To se kaže zlasti v njegovi izredni formalni disciplini, ki daje večini pesmi videz zunanje uglajenosti. Rad uporabljaja glasovne figure, predvsem rimo, čeprav zbirka vsebuje tudi dobršen del nevezanih pesmi. Najbližji mu je kratek verz, ki najbolj ustreza njegovemu skopo odmerjenemu izrazu. Zato pomembnejše lirične uspehe dosega predvsem v svojih kratkih stvaritvah, kjer se racionalna lirična substanca povsem krije z realistično ukrojeno obliko.

Niko Grafenauer

JANEZ GRADIŠNIK, URA SPOMINA

Najprej čisto preprosta ugotovitev: ko sem prebral novele Janeza Gradišnika v zbirki *Ura spomina**, sem bil zadovoljen; v njih je nekaj, kar v naši prozi često pogrešamo: estetska umirjenost, neposrednost, naravnost, močna težnja priti z bravcem v intimni stik, vsakdanjost, ki pa je v toliki meri prežeta z umetnikovo kontemplacijo, da v novelah ni več vsakdanjost v banalnem smislu te besede.

* Janez Gradišnik, *Ura spomina*. Založila založba Obzorja. Opremil Janez Vidic. Maribor 1962.